

ILSBO KYRKAS RENOVERING

Antikvarisk medverkan vid renovering av fasader, fönster, plåttak, kors
och inskriptionstavlor

Ilsbo kyrka
Ilsbo socken
Nordanstigs kommun
Gävleborgs län
2022–2023 och 2025

Daniel Olsson

Slutrapport
Avser tillstånd enligt KML
Länsstyrelsens dnr: 433-7874-2021,
433-3913-2022 och 7655-2024
Beställare: Bergsjö församling

Ilsbo kyrkas renovering

Antikvarisk medverkan vid renovering av fasader, fönster, plåttak, kors och
inskriftstavlor

Ilsbo kyrka
Ilsbo socken
Nordanstigs kommun
Gävleborgs län
2022–2023 och 2025

Rapport 2025:21
Daniel Olsson

Länsmuseet Gävleborgs rapportserie

Rapportserien innefattar rapporter inom länsmuseets verksamhetsområden arkeologi, bebyggelsehistoria, byggnadsvård, kulturmiljövård, etnologi, konst- och kulturhistoria.

Du kan själv ladda hem rapporter i PDF-format från länsmuseets hemsida www.lansmuseetgavleborg.se

Rapporter, böcker och mycket annat kan du köpa/beställa i länsmuseets butik butik@xlm.se

Utgivning och distribution:

Länsmuseet Gävleborg
Södra Strandgatan 20, 802 50 Gävle
www.lansmuseetgavleborg.se

© Länsmuseet Gävleborg 2026

Omslagsbild: Ilsbo kyrka från nordväst under renoveringens första etapp. Foto: Daniel Olsson 2022-08-17.

Länsmuseet Gävleborg medger spridning av dokumentationsmaterialet med Creative Commons licensen CC-BY, undantag kartmaterialet: © Lantmäteriet, dnr I2018/00110.

ISSN 0281–3181

Print: Trycktrean

Innehållsförteckning

Innehållsförteckning	3
Tekniska och administrativa uppgifter	5
Sammanfattning.....	6
Antikvarisk slutbedömning.....	6
Karta.....	7
Lagskydd och kulturhistorisk status.....	7
Historik	7
Puts.....	8
Timmer och trä.....	9
Plåt	9
Målade ytskikt.....	10
Plåt	10
Fönster	11
Lanterninens panel.....	11
Inskriptionstavlor	12
Förgyllda delar	12
Orsaker till åtgärder.....	13
Puts.....	13
Timmer och trä.....	14
Fönster.....	14
Plåt	15
Målade ytskikt.....	17
Ärendets fortsättning.....	17
Utförda åtgärder	18
Puts.....	18
Långhuset och sakristian.....	18
Kyrktornet.....	21
Timmer och trä.....	23
Fönster.....	27
Plåt	28
Långhuset och sakristian.....	28
Lanterninen	30
Målade ytskikt.....	32
Fönster	32
Lanterninens panel.....	32
Plåt	33
Inskriptionstavlor	34
Förgyllda delar	35
Avvikelser från beslut	36
Återstående väsentliga skador.....	36
Antikvariska ställningstaganden	36
Typ av silikatfärg	36
Lanterninens golv.....	37
Övriga antikvariska iakttagelser.....	37
Långhusets tidigare takmaterial	37
Tillverkare av lanterninens klot	39
Låda för äldre byggnadsdelar.....	40

Källor.....	42
Arkiv	42
Tryckta källor.....	42
Otryckta källor	42
Informanter.....	42

Tekniska och administrativa uppgifter

Länsstyrelsens diarienummer:	433-7874-2021, 433-3913-2022 och 7655-2024
Länsstyrelsens beslutdatum:	2021-10-28, 2022-06-30 och 2024-11-29
Länsmuseets diarienummer:	2021-166/312 och 2025-178/312
Projekttid:	Maj–september 2022, april–juni 2023 och maj-juli 2025
Besiktningar:	<u>Etapp 1:</u> 2021-10-12, dokumentation 2022-05-25, antikvarisk medverkan 2022-06-23, antikvarisk medverkan 2022-08-17, antikvarisk medverkan 2022-09-13, slutbesiktning <u>Etapp 2:</u> 2023-04-19, antikvarisk medverkan 2023-05-10, antikvarisk medverkan 2023-06-01, antikvarisk medverkan 2023-06-28, slutbesiktning <u>Etapp 3:</u> 2024-10-13, dokumentation 2025-05-15, antikvarisk medverkan 2025-08-12, slutbesiktning
Antikvarisk medverkan:	Länsmuseet Gävleborg, byggnadsantikvarie Daniel Olsson
Byggsamordnare:	Lennart Carlsson, Winther Bygg AB, Sundsvall
Entreprenör puts:	Nordfasad AB, Jättendal
Kontaktperson:	Pontus Johansson
Entreprenör måleri, fönster:	LL Måleri & Städ, Hassela
Kontaktperson:	Lennart Lundin
Entreprenör måleri, plåt:	R.T. Anderssons Måleri AB, Sundsvall
Kontaktperson:	Kent Widell
Entreprenör timmer och trä:	Hammarstrands Bygg AB, Hammarstrand
Kontaktperson:	Joakim Nilsson
Entreprenör, fönster:	Nordanstigs Glas, Jättendal
Entreprenör plåt:	Harmångers Plåt och Entreprenad AB, Harmånger
Kontaktperson:	Erik Ekblom
Entreprenör byggnadsställningar:	Jämtfasad AB, Matfors
Kontaktperson:	Erik Olsson
Fastighetsägare:	Bergsjö församling
Kontaktperson:	Christina Forsman Carlsson
Materialleverantörer: Bruk:	Målarkalk AB
Färg på puts:	Målarkalk AB (långhus och sakristia) KEIM AB (kyrktorn)
Färg på plåt:	Noxyde, Induf AB
Färg på trä:	Engwall & Claesson AB
Takplåt:	Lindab
Trä:	Hammarstrands Bygg AB Lassas Byggnadsvård AB

Dokumentationsmaterialet förvaras i läns museets arkiv.

Sammanfattning

Den nuvarande kyrkan i Ilsbo uppfördes 1844–1846 och kyrkobyggnadens exteriör har därefter genomgått få förändringar. Kyrkan har en klassicistisk gestaltning med torn i väster och en sakristia mot öster. Byggnaden har vitputsade fasader med rundbågiga höga fönster och ett plåttak från 1902 som har lagats i omgångar. Långhusets och sakristians fasader renoverades 1991 och tornets fasader 2008. Innan den nu färdigställda renoveringen hade kyrkan drabbats av läckage genom plåttaket på flera ställen, delar av de putsade fasaderna var i behov av omputsning och lanterninfasaderna hade rötskador. Fönstren hade flagnande färg och inskriptionstavlorna över portarna gick inte längre att läsa.

Kyrkans exteriör har med anledning av dessa skador under åren 2021–2025 genomgått en omfattande renovering som kom att bli uppdelad i tre etapper. Den första etappen som omfattade omputsning av långhusets och sakristians fasader, målning av fönster samt renovering av långhusets och sakristians plåttak genomfördes under perioden maj till september 2022. Under etapp 2 som pågick under perioden april till juni 2023 renoverades kyrktornets lanternin och plåten på balkongen kring denna och på lanterninens tak lades om. Kyrkans tre inskriptionstavlor ovanför portarna restaurerades även. Under 2024 uppstod en stor puts-skada vid kyrktornets nordvästra hörn, vilken åtgärdades i en tredje etapp under perioden maj till juli 2025.

Allt renoveringsarbete har samordnats av Lennart Carlsson, Winther Bygg AB, Sundsvall. Ställningsbyggen utfördes Jämtfasad AB, Matfors; putsarbetet av Nordfasad AB, Jättendal; trä- och timmerarbeten av Hammarstrands Bygg AB, Hammarstrand, och plåtarbetet utfördes av Harmångers Plåt och Entreprenad AB, Harmånger. Renovering av fönster har utförts av Nordanstigs glas, Jättendal. För målning av fönster och träpanel har LL Måleri & Städ, Hassela; samt R.T. Anderssons Måleri AB, Sundsvall, ansvarat. Den sistnämnda entreprenören utförde även målning av takplåt, restaurering av kyrkans tre inskriptionstavlor samt förgyllning av tornets klot och kors. Läns museet har deltagit i arbetet som antikvariskt medverkande genom byggnadsantikvarie Daniel Olsson som totalt har utfört tolv besök på plats i samband med dessa åtgärder. Arbetet har följt länsstyrelsens tillstånd och har godkänts vid de tre slutbesiktningar som har hållits. Läns museet har upprättat tre antikvariska slutintyg. Hela renoveringsarbetet redovisas samlat i denna rapport.

Antikvarisk slutbedömning

Vid renoveringen av Ilsbo kyrkas exteriör har sju olika entreprenörer varit anlitade. Alla dessa har enligt läns museets bedömning arbetat självständigt, men i samråd med beställare, byggsamordnare, antikvariskt medverkande samt övriga entreprenörer. Arbetet har utförts med stor respekt för kyrkans ursprungliga byggnadsdelar och i största möjliga mån med traditionella material och metoder. Detta gäller särskilt bevarandet av takplåten från 1902 där så mycket som möjligt av har bevarats utan att ge avkall på takets täthet.

Renoveringsarbetet har följt villkoren i länsstyrelsens beslut och har godkänts vid slutbesiktningar 2022-09-13, 2023-06-28 respektive 2025-08-12. Enbart vid den första slutbesiktningen förekom några mindre anmärkningar och dessa punkter åtgärdades omedelbart efter besiktningen. Läns museet har godkänt renoveringsarbetet i antikvariska slutintyg upprättade 2022-12-01, 2023-11-29 respektive 2025-08-14. Slutresultatet av alla tre renoveringsetapperna ser bra ut ur antikvarisk synvinkel.

Karta

Figur 1. Utdrag ur Cx-kartan över Ilsbo tätort med kyrkobyggnaden markerad med lila färg.

Lagskydd och kulturhistorisk status

Ilsbo kyrka är skyddad enligt Kulturmiljölagens fjärde kapitel.

Historik

Ilsbo kyrka är belägen mitt i Ilsbo samhälle på den sandås som går i nordsydlig riktning genom trakten. Den första kända kyrkobyggnaden av sten, som anlades här under tidig medeltid, låg strax söder om den nuvarande kyrkan. Det var en liten kyrkobyggnad med sadeltak som sedan om- och tillbyggdes i etapper vartefter sockenbefolkningen växte i antal. Efter lång debatt om var en ny kyrka skulle uppföras beslöts att den nya kyrkan skulle byggas ett tiotal meter norr om den gamla. Den nya kyrkan ritades av arkitekt J.W. Gerss och den uppfördes av byggmästare Jacob Norin från Norrala år 1843–1846. I samband med uppförandet av den nya kyrkan revs den medeltida kyrkan.

Den nuvarande kyrkan är uppförd i klassicistisk stil och den består av ett rektangulärt långhus med sakristia mot öster och torn mot väster. Huvudentrén är genom tornet, men kyrkan har även utgångar mot norr och söder. Fasaderna är

Figur 2. Flygfoto från sydväst över Ilsbo kyrka och kyrkogård. Foto: Flygtrafik AB, Bengtsfors 1973. Länsmuseet Gävleborgs bildarkiv (Bildnummer: XLM.FLYG.1672).

vitputsade med låg sockel i grå kulör och fönstren rundbågiga med blyspröjsade fönsterbågar i gul kulör. Långhuset har sadeltak medan sakristian har valmad takform, och takytorna var innan den nu avslutade renoveringen täckta med falsad svartplåt. Tornhuven är firsidig med urtavlor mot varje väderstreck. Tornet avslutas med en hög vitmålad lanternin med träfasad med gulmålade omfattningar och lanterninen omges med en balkong med järnräcke. Lanterninen har ett pyramidformat plåttak krönt av ett förgyllt kors placerat ovanpå ett klot.

Puts

År 1945 planerades en renovering av kyrkans fasader och då konstaterades att den föregående avfärgningen var dåligt utförd och att fasadfärgen i stor utsträckning hade flagnat av. Sockeln, som uppgavs vara putsad med kalkbruk, var delvis sönderfrusen. Det kom dock trots skadorna att dröja hela 20 år innan fasaderna åtgärdades, vilket fick till följd att fasaderna då var i mycket stort behov av renovering. Fasadernas puts reparerades och avfärgades genom sprutning. År 1990-1991 utfördes en ny renovering av entreprenören Stabilator AB. Fasaderna putslagades då med Serponit hydrauliskt kalkbruk och avfärgning utfördes med Serponit Gotlandskalk. Sockelns tjocka cementputs fick sitta kvar och den målades med silikatfärg.

Hösten 2000 drabbades Ilsbo kyrktorn av omfattande puts-skador. Orsaken var sannolikt att den regniga sommaren och hösten direkt följdes av en period av sträng kyla i december vilket ledde till frostsprängningar och putsnedfall på kyrktornets södra och östra fasader. Kring 2005 utfördes en provisorisk bättringsmålning för att tillfälligt åtgärda synupplevelsen av de omfattande puts-skadorna. På de nedre delarna av tornfasaderna fanns problem med stigande fukt. Dessutom hade kyrkan en rad felaktiga puts-lagningar av cement.

Dessa skador åtgärdades av Söderhamns fasadrenoveringar 2008 då all löst sittande puts på tornets och långhusets fasad mot väster knackades ned och befintligt ytputs-skikt blåstrades bort på dessa fasadytor. Ny ytputs av hydrauliskt kalkbruk (3 mm Serpo 148 och 1 mm Serpo 152) lades på. Mot bakgrund av den problematiska puts-situationen fick församlingen länsstyrelsens tillstånd att an-

vända KEIM:s silikatfärg Purkristalat (KEIM 9870) i obruten vit kulör. Kyrkans sockel avfärgades enligt entreprenörens uppgifter med KEIM Purkristalat (KEIM 9585) i grå kulör. Se mer om vilka produkter som sannolikt användes vid fasadrenoveringen 2008 under rubrik *Antikvariska ställningstaganden* på sidan 36.

I samband med fasadrenoveringen 2008 bättringsmålades de nedre partierna av långhusets och sakristians fasader med kulturkalkfärg i vit bruten kulör. Entreprenören påtalade att denna målningsbehandling sannolikt inte skulle hålla så länge och redan efter några år hade mycket av detta extraskikt flagnat av.¹

Figur 3. Ilsbo kyrka från sydöst innan takomläggningen 1902. På denna bild har kyrkan takspån på samtliga takytor. Foto: Okänd. Riksantikvarieämbetets bildarkiv. Public domain.

Timmer och trä

Lanterninens träpanel lagades vid kyrkorenoveringen 1965.² Vid renoveringen 2008 utfördes inga trä- eller timmerlagningar i kyrktornet, utan där koncentrerades åtgärderna till att provisoriskt kunna stoppa läckaget genom användning av tät modern färg på plåten på lanterninens balkong.

Plåt

Det plåttak som kyrkan har på långhuset, sakristian och tornhuven samt innan denna renovering hade även på lanternintaket, lades 1902. Det är/var ett enkelfalsat plåttak av rektangulära plåtar. Det ersatte ett tak av kyrkspån, se figur 3. År 1945 och 1961 utfördes vissa takreparationer. I samband med att långhustakets takkupor mot norr respektive söder togs bort vid den stora kyrkorenoveringen

¹ Olsson, D. 2012, s.9f

² Uppsala stift 2006, s.3

1965 lades dessa delar av taket om med ny plåt och hela taket försågs med takfotsplåt, ståldrännor och utkastare. All ny plåt var galvaniserad stålplåt.

I samband med kyrkorenoeringen 1990–1991 byttes enstaka skadade takplåtar ut.³ Vid renoeringen 2008 bytte Harmångers Plåt & Entreprenad AB också enstaka skadade takplåtar till galvaniserad plåt. För ytterligare uppgifter om kyrkans tidigare takmaterial se rubrik *Övriga antikvariska iakttagelser* på sidan 37.

Figur 4. Ilsbo kyrka från söder innan renoeringen inleddes. Foto: Daniel Olsson, 2021-10-12.

Målade ytskikt

Plåt

Vid kyrkorenoeringen 1990 utfördes ommålning av de äldre plåtyorna på taket med stenkolsjärna medan galvaniserade plåtar som var rostskadade enligt uppgift beströks med linolja.⁴ Tio år senare blev det tydligt att linoljebehandlingen inte fungerade på de galvaniserade plåtyorna på taket då mycket av linoljan hade regnat bort.

I stället för att byta ut plåten användes vid renoeringen 2008 en elastisk färg, nämligen ICOPAL 2000, vilket är en slags asfaltslack med gummiinblandning. Då detta bedömdes var det enda sättet att bevara den befintliga takplåten från 1902 lämnade länsstyrelsen tillstånd till detta. Ytorna med galvaniserad plåt, sammanlagt cirka 50 kvadratmeter, grundades med blymönja och ströks därefter två gånger med linolfärg. Räcknet vid balkongen kring lanterninen behandlades på motsvarande sätt. Allt målningsarbete vid den renoeringen utfördes av Hans Målare AB, Hudiksvall.⁵

³ Uppsala stift 2006, s.3

⁴ Olsson, D. 2012, s.6

⁵ Ibid, s.10f

Fönster

Kring år 1991 utfördes renovering av kyrkans fönster vilka då även målningsbehandlades. Ett fönster målades enligt församlingen först av en anlitad snickare med okänd färgtyp, men övriga fönster målades därefter av Stering Bygg med Nordsjös äkta linoljefärg.

Vid kyrkorenoveringen 2008 målades lanterninens fönster om av Hans Målare AB i befintlig gul kulör, NCS S 1020-Y20R.⁶ Långhusets och sakristians fönster målades om i församlingens egen regi i befintlig gul kulör med linoljefärg i två strykningar.⁷

Figur 5. Ilsbo kyrka från nordväst innan renoveringen inleddes. Foto: Daniel Olsson, 2021-10-12.

Lanterninens panel

Vid kyrkorenoveringen 1965 målades lanterninens träpanel om i en något varmare kulör än tidigare.⁸ Hans Målare AB ansvarade för målningen av lanterninens panel 2008, vilken utfördes med Engwall & Claessons linoljefärg i befintliga kulörer, det vill säga helt vit på fasaden och knutar, lister samt dörr- och fönsteromfattningar med NCS S 1020-Y20R.⁹

⁶ Olsson, D. 2012, s.6

⁷ Ibid, s.11

⁸ Uppsala stift 2006, s.3

⁹ Olsson, D. 2012, s.10

Inskriptionstavlor

Ovanför kyrkans portar, vilka är vända mot norr, väster och söder, sitter relativt stora rektangulära inskriptionstavlor av koppar med handmålad text i snirklig stil med guldaktig kulör. Kring varje tavla finns en smal ram av trä. Läns museet saknar uppgifter om när inskriptionstavlorna ovanför kyrkans portar senast åtgärdades. I samband med renoveringen av kyrktornets fasader 2008 utfördes emellertid inga åtgärder på dessa.

Figur 6. En av inskriptionstavlorna är placerad ovanför kyrkans huvudentré med texten Byggd under Oscar 1s regering 1844, 45 och 46. Foto: Daniel Olsson, 2022-05-25.

Förgyllda delar

Tornets lanternin kröns av ett kopparklätt klot och ovanpå det ett stort kors i samma material. Både klotet och korset är förgyllda.

Orsaker till åtgärder

Nedan beskrivs enbart de skador som har åtgärdats i samband med denna renovering.

Figur 7. Ilsbo kyrka från nordväst med färgsläpp på sakristians och långhusets norra fasader. Foto: Lennart Carlsson, sommaren 2021.

Puts

Långhusets och sakristians fasader hade innan renoveringen relativt stora partier med putsläpp och missfärgning, bland annat vid stuprör. Störst var skadorna på den södra fasaden. Putsläpp fanns även vid portar och vissa fönsteröppningar. Några skador på fasaderna fanns även i anslutning till taksador. På några av fasaderna fanns dessutom relativt stora sprickor. Fasadfärgen hade flagnat bort på många fasadytor och färgsläpp förekom också på sockeln, i synnerhet på kyrkans norra fasad.

Under hösten 2024 uppstod skador i putsen på den övre delen av tornets norra respektive östra fasad, se mer om detta under rubrik *Utförda åtgärder* på sidan 21.

Figur 8. Detalj av puts-skador vid ett av stuprören vid den södra fasaden. Foto från sydöst: Daniel Olsson, 2021-10-12.

Timmer och trä

Rötskador och mögelskador fanns både i den bärande träkonstruktionen under lanternintaket och under golvet kring lanterninen. Den exakta omfattningen av skadorna kunde dock inte fastställas innan renoveringen inleddes, då det fanns många konstruktionsdelar som inte var åtkomliga för inspektion. Vatten hade även letat sig längre ned i den bärande tornkonstruktionen och där förorsakat röt- och mögelskador på bärande konstruktionsdelar. Innan renoveringen låg det dubbla trögolv under plåten på golvet kring lanterninen. Även lanterninens träfasad hade stora rötskador, främst under fönstren.

Figur 9. Detalj av fukt- och mögelskador i golvet under lanterninen. Foto: Lennart Carlsson, 2021.

Figur 10. Detalj av rötskadat virke i den bärande konstruktionen under lanterninen. Bilden tagen efter att renoveringens andra etapp hade inletts. Foto: Daniel Olsson, 2023-04-19.

Fönster

Några glasrutor i långhusets och sakristians fönster och ett mindre antal blyspröjsar var skadade innan renoveringen inleddes. Fönstren hade flagnande färg. Några skadade glasrutor fanns även i lanterninens fönster.

Figur 11. Ett av långhusets fönster mot öster innan renoveringen inleddes. Foto från öster: Daniel Olsson, 2021-10-12.

Figur 12. Detalj av fönsterbågar och karm med flagnande färg. Foto: Daniel Olsson, 2021-10-12.

Plåt

Innan renoveringen förekom det läckage in i kyrkorummet vid långhusets västra vägg under det norra takfallet. Orsaken till detta var att anslutningen mellan ståndskivan och tornets östra fasad inte var tillräckligt tät. Motsvarande läckage förekom även på sakristietaket vid ståndskivan mot långhusets östra fasad. På ett mindre antal takytor på långhustaket hade falsar spruckit sönder och några takplåtar hade rostskador. Fotrännan hade bitvis även skadats av snötryck.

Figur 13. Långhusets takfall mot söder med tidigare utbytt takplåtar där en av kyrkans två takkupor ursprungligen var placerad. Foto från sydväst: Daniel Olsson, 2021-10-12.

Figur 14. Långhusets takfall mot norr efter att arbetet inleddes. Foto från nordväst: Daniel Olsson, 2022-05-25.

Plåten på golvet kring lanterninen hade återkommande haft läckage via hål och skadade falsar under lång tid. Vid renoveringen 2008 gjordes ett försök till tätning av plåten vid lanterninens balkong med en elastisk färg – ICOPAL 2000 – en asfaltslack med gummiinblandning, då plåten bedömdes för skör att laga. Läckagen upphörde då, men har senare återkommit och förvärrats. Ett annat problem var att plåten låg horisontellt och att den således inte lutade ut mot takfallen. Smidesracket hade dessutom bristfälligt utförda infästningar vilket också hade lett till läckage. Utanpå lanterninens träfasad satt en horisontell ståndplåt vilken var utformad på så sätt att vatten kunde rinna in bakom plåten.

Figur 15. Detalj av balkonggolvet vid lanterninen. Foto från nordväst: Lennart Carlsson, 2021.

Plåten på resterande del av tornhuven (de brant lutande fyra takfallen) konstaterades däremot vara i gott skick, så där fanns inga behov av åtgärder.

På undertaksbrädorna under lanternintaket förekom mögelpåväxt och utvändiga rötskador i takfoten vilket tydde på att läckage via lanterninens plåttak sannolikt

hade förekommit under en relativt lång tid. Tre av räckets plåtklot av koppar var skadade och det fjärde saknades.

Målade ytskikt

Färgen på de ovan beskrivna plåtpartierna och smidesracket hade flagnat och delvis försvunnit. Takyterna på långhuset hade som nämnts tidigare behandlats med stenkolstjära, men detta är numer förbjudet på grund av hälso- och arbetsmiljökäl.

Lanterninens kors och klot var i behov av omförgyllning. Lanterninens fasad hade flagnande färg och fönstren var i behov av både omkittning och ommålning. Vissa stormjärn var rostiga. Även lanterninens luckor behövde åtgärdas.

Den målade texten på de tre inskriptionstavlor ovanför kyrkans portar mot norr, väster och söder hade bleknat och blivit så missfärgad att texten var väldigt svår att läsa. Det bedömdes därför som viktigt att fylla i tavlornas bokstäver så att textens innehåll inte skulle gå förlorat.

Figur 16. Klotet och korset med urlakad förgyllning. Fotot taget under renoverings-etapp 2. Foto: Daniel Olsson, 2023-04-19.

Figur 17. Inskriptionstavlan över kyrkans huvudentré med urlakad förgyllning. Texten lyder: Byggt under Oscar 1s regering 1844, 45 och 46. Foto: Lennart Carlsson, 2023-02-17.

Ärendets fortsättning

För att kunna åtgärda alla dessa skador anlidade Bergsjö församling Lennart Carlsson, Winther Bygg AB, Sundsvall, som tillsammans med Pontus Johansson, Nordfasad AB, Jättendal och Lennart Lundin, LL Måleri & Städ, Hassela, uppställde tre åtgärdsförslag för puts, timmer och trä, plåt och målade ytskikt. Kent Widell från R.T. Anderssons Måleri AB, Sundsvall, sammanställde ett separat åtgärdsförslag för kyrkans inskriptionstavlor. Byggnadsantikvarie Daniel Olsson skrev antikvariska konsekvensanalyser inför arbetets första och andra etapp. Församlingen ansökte därefter om tillstånd för att få utföra de föreslagna åtgärderna vilket länsstyrelsen har lämnat i beslut 2021-10-28, 2022-06-30 samt 2024-11-29.

Figur 18. Ilsbo kyrka från sydöst efter att byggnadsställningarna hade satts upp under renoveringsetapp 1. Foto: Daniel Olsson, 2022-05-25.

Utförda åtgärder

Här nedan beskrivs de olika delarna som har utförts under renoveringens tre etapper indelat i olika materialgrupper. Detta sätt att beskriva innebär dock att alla utförda åtgärder inte presenteras i kronologisk ordning. Entreprenadens olika etapper har bedrivits som så kallade partneringsprojekt under ledning av Lennart Carlsson, Winther Bygg. Med partnering avses en samverkansform inom byggprojekt som präglas av öppenhet, gemensamma mål och ett delat ansvar mellan entreprenörer och byggherre. Ställningar har byggts av Jämtfasad AB, Matfors.

Puts

Allt putsarbete har utförts av Nordfasad AB, Jättendal. Långhusets och sakristians fasader åtgärdades under renoveringsetapp 1 sommaren 2022 och skador på tornet åtgärdades i etapp 3 under sommaren 2025.

Långhuset och sakristian

Innan arbetet inleddes utfördes intäckning av portar, stentrappor och andra känsliga byggnadsdelar. Stuprören monterades ned. Då tornets fasader, vilka åtgärdades 2008, bedömdes vara i gott skick var den ursprungliga avsikten att renoveringen endast skulle omfatta långhusets och sakristians fasader. Lös bomputs på uppskattningsvis totalt cirka 20 kvadratmeter fasadyta på långhuset och sakristian togs

Figur 19. Pustning ovanför fönster. Foto: Daniel Olsson, 2022-05-25.

Figur 20. Detalj av lagad spricka på sakristians östra fasad. Foto från öster: Daniel Olsson, 2022-05-25.

Figur 21. Putsning av sakristians södra fasad. Foto från sydöst: Lennart Carlsson, 2022-07-07.

bort 2022 och cirka 100 meter sprickor höggs upp. Cirka två meter av taklisten lagades. Efter fräsning och tvättning utfördes utstockning och ytputsning med Mälarkalks CL90, vilket är ett lufthårdnande kalkbruk. Efter utförd putsanalys bedömde Nordfasad att denna typ av bruk stämde bäst överens med den befintliga putsen. Till uppbyggnad av putsen användes ett bruk om 0-3 millimeters kornstorlek och till finare lagningar 0-1 millimeters kornstorlek. Ytputsen har samma typ av ytstruktur som innan renoveringen. När ytputsen var klar sattes de nedtagna stuprören åter upp.

Figur 22. Detalj av långhusets norra fasad efter att ytputsen lagts på. Foto från nordväst, 2022-06-23.

Figur 23. Sakristians östra fasad efter avfärgning. Foto från öster: Daniel Olsson, 2022-08-17.

Efter karbonatisering avfärgades fasadytorna med Målarkalks Kungskalk i samma brutna vita kulör som tidigare, det vill säga NCS S 0500-N. En befintlig takstege togs bort och ilagningar utfördes vid stegen infästningar. Långhusets och sakristians sockel putsades med Målarkalks NHL 3,5 vilket är ett naturligt hydrauliskt kalkbruk av 0-3 millimeters kornstorlek. Sockeln avfärgades sedan med KEIM Sondalit i kulör NCS 3500-N, det vill säga samma grå kulör som tidigare. Vid slutbesiktningen upptäcktes några enstaka färgskador på fasaderna samt ett skadat ventilgaller i sockeln, men detta åtgärdades direkt därefter av Nordfasad.

Figur 24. Del av långhusets östra och norra fasader från nordöst vid slutbesiktningen. Foto: Daniel Olsson, 2022-09-13.

Figur 25. Kyrkan från söder efter avslutad fasadrenovering av långhuset och sakristian. Foto: Daniel Olsson, 2022-09-13.

Kyrktornet

Under 2024 uppstod det, som nämnts ovan, en skada i putsen vid kyrktornets nordöstra hörn som ledde till att puts ramlade ned på långhusets plåttak. Bomputs förekom dessutom i anslutning till rostskadat järn under fasadputsen på några ställen på dessa fasadytor. Målarkalk har på uppdrag av församlingen analyserat putsen och det visade sig att det yttersta putsskiktet motsvarade ett KC-bruk i styrkeklass D medan det inre skiktet motsvarade ett kalkbruk i styrkeklass C. Denna kombination är felaktig då ett starkare bruk aldrig ska läggas utanpå ett svagare bruk då det kan leda till spänningar mellan skikten och putsnedfall.

*Figur 26. Kyrktornet från nordöst under pågående fasad-
arbete i etapp 3. Foto: Daniel Olsson, 2025-05-15.*

Nordfasad knackade ned all bomputs vid kyrktornets nordöstra hörn. Det visade sig att den uppskattade ytan om cirka 10 kvadratmeter som var tänkt att putsas

Figur 27. Upphuggen spricka på övre delen av kyrktornets norra fasad. Foto från nordöst: Daniel Olsson, 2025-05-15.

om ökade till cirka 50 kvadratmeter när arbetet hade inletts. Ett dragjärn finns innanför putsen ungefär där en större spricka först uppstod. När borttagningen av bomputsen var avslutad grundades ytorna med Målarkalk NHL 2, ett hydrauliskt kalkbruk om 0-4 millimeters kornstorlek och därefter skedde putsning med samma fabrikat av bruk, men med 0-2 millimeters kornstorlek. Efter karbonatisering avfärgades ytorna i två strykningar med silikatfärg KEIM Granital i obruten vit kulör, KEIM 9870, det vill säga samma färgtyp och kulör som vid den föregående fasadrenoveringen. Se mer om typ av silikatfärg under rubrik *Antikvariska ställningstaganden* på sidan 36. Putsarbetet i renoveringsetapp 3 godkändes utan anmärkningar vid slutbesiktningen 2025-08-12.

Figur 28. Detalj av ytputs på kyrktornets norra fasad. Foto från nordväst: Daniel Olsson, 2025-05-15.

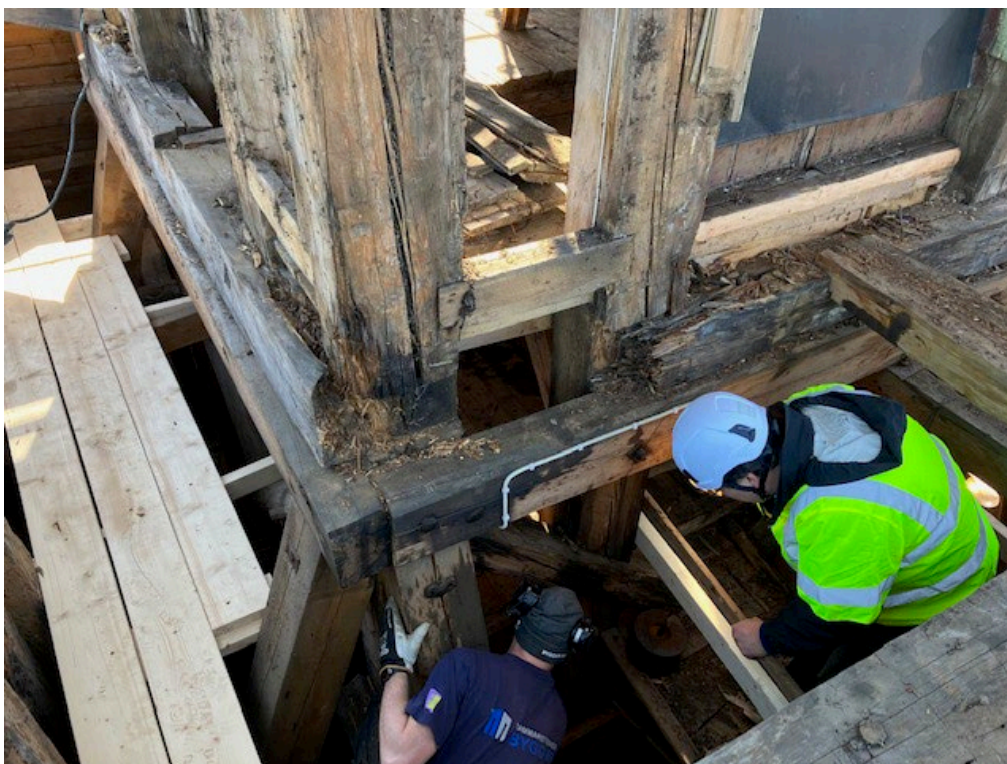
Figur 29. Ytputsens på kyrktornets norra fasad får rätt struktur. Foto från nordväst: Daniel Olsson, 2025-05-15.

Figur 30. Kyrktornets övre del från nordöst vid slutbesiktningen efter avslutad fasadrenovering. Foto: Daniel Olsson, 2025-08-12.

Timmer och trä

Hammarstrands Bygg AB, Hammarstrand, har utfört timmer- och träarbetet under renoveringens andra etapp 2023 och till detta använt noga utvalt virke av god kvalitet. Hammarstrands Bygg rev bort allt rötskadat virke och ersatte skadade delar i bärande bjälkar och stolpar med friskt virke av motsvarande dimensioner. Entreprenören var noga med att inte byta ut mer än nödvändigt av det ursprungliga virket. Utbytta delar har skarvats på traditionellt vis med dymlingar och naror. Timmerbyten har gjorts under vart och ett av lanterninens fyra hörn. Sju bärande horisontella bjälkar och en vertikal stolpe har bytts ut. Ytligt mögel på bärande bjälkar och stolpar har tvättats bort.

Figur 31. Påbörjat byte av rötskadade delar under lanterninen. Foto: Lennart Carlsson, 2023-04-19.

En av takstolarna under lanternintaket byttes ut mot friskt virke av motsvarande utförande och dimensioner. Hammarstrands Bygg bytte även ut hela det rötskadade trägolvet i lanterninen mot ett nytt spontat trägolv. Det gamla golvet låg för dåligt upplagt i upplagspunkterna vilket gjorde att det bedömdes säkrast att byta ut allt golvvirke. Även en av golvåsarna har ersatts med en ny av motsvarande dimensioner. Det nya golvet är ett enkelt golv i stället för det dubbla golv som låg där innan renoveringen. Se mer om detta under rubrik *Antikvariska ställningstaganden* på sidan 37. Golvet utanför lanterninen har lagts med en svag lutning utåt för att leda bort nederbörden.

Figur 32. Lanterninens västra del från nordväst under pågående renovering. All panel under fönstren har tagits bort. Foto: Daniel Olsson, 2023-04-19.

Figur 33. Detalj av lagning av pelare och bjälke under lanterninen. Foto: Daniel Olsson, 2023-05-10.

Figur 34. Detalj av utbytta delar av bjälkar under lanterninen. Foto: Daniel Olsson, 2023-05-10.

Rötskadade delar av lanterninens fasadpanel togs bort och ersattes med nya panelbrädor av samma dimensioner och utförande. Detta gäller all panel under lanterninens fönster, men även på några ytterligare ställen. Den återställda panelen går på vissa ställen längre ned mot balkonggolvet än tidigare då den nya ståndplåten fått en något annan och säkrare utformning. Två snedstråvor av trä på panelens insida har bytts ut mot nya av samma dimensioner som tidigare.

På några av lanterninens portar gjordes mindre trälagningar nedtill där virket var skadat. Byte av undertaksbrädor beskrivs under rubrik *Plåt* på sidan 30.

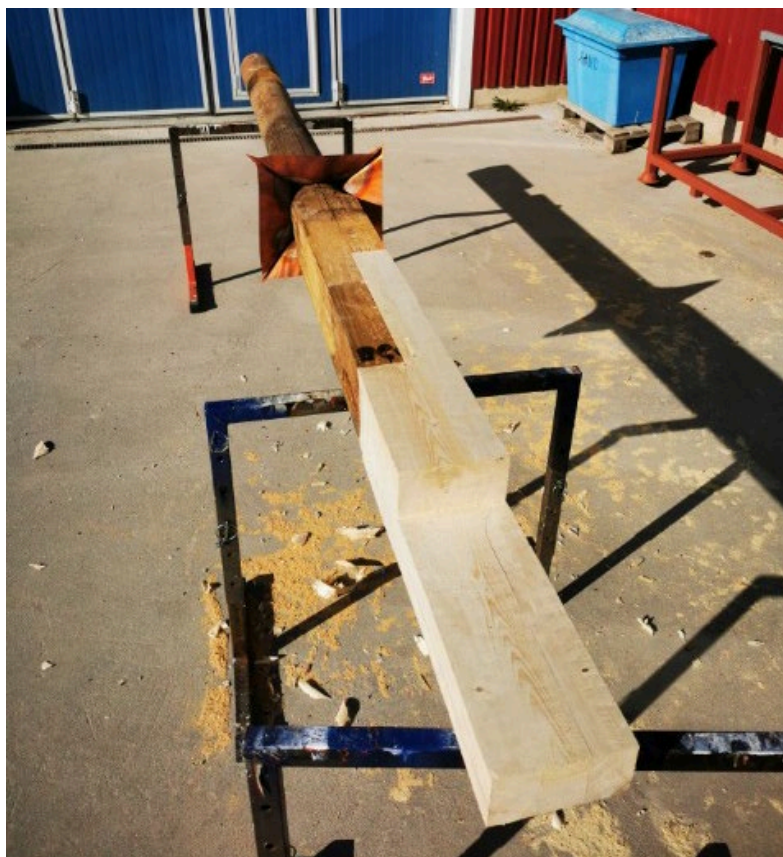

Figur 35. En av lanterninens fasader med ny panel under fönstren. Foto: Daniel Olsson, 2023-06-01.

Figur 36. Detalj av lagning av två av lanterninens dörrblad nedtill. Foto: Daniel Olsson, 2023-06-01.

När lanterninens kors lyftes ned för att renoveras visade det sig att hjärtstocken som den vilar på var röt-skadad. Denna skada åtgär-dades av Hammarstrands Bygg i Harm-ångers Plåt & Entreprenads verkstad genom byte av cirka 1,5 meter av hjärtstocken som skarvades på traditionellt sätt, se figur 37.

Figur 37. Skarvning av hjärtstocken. Foto: Lennart Carlsson, 2023-05-03.

Fönster

Långhusets och sakristians fönster har renoverats av Nordanstigs Glas, Jättendal, under renoveringsetapp 1 våren 2022. En trälågning med virke av god kvalitet har utförts på en fönsterbåge. Några skadade blyspröjsar lagades med så kallad Tiffanyteknik, det vill säga samma metod som tidigare har använts för fönster bland annat i Hassela kyrka. Dessutom byttes några blyspröjsar ut mot nya då de tidigare var för dåliga för att laga.

Sammanlagt 29 skadade fönsterglas byttes ut mot munblåst äldre fönsterglas. Vid kittning har ett linoljekitt från Dana lim använts. Mer om målning av fönster beskrivs under rubrik *Målade ytskiktet* på sidan 32.

Fönstren har efter målning återmonterats med hästkosöm. Tornets runda fönster har inte åtgärdats vid denna renovering.

Under renoveringsetapp 2 byttes två skadade rutor i två av lanterninens fönster ut mot ett hela äldre munblåsta fönsterglas. Alla rutor har kittats om med linoljekitt.

Figur 38. Målning av fönsterbåge. Foto: Daniel Olsson, 2022-06-23.

Figur 39. Nymålat fönster. Foto: Daniel Olsson, 2022-09-13.

Figur 40. Detalj av nymålat fönster. Foto: Daniel Olsson, 2022-08-17.

Figur 41. Göran Ekblom och Lennart Carlsson studerar taket vid det södra takfallets sydvästra hörn. Foto från sydöst: Daniel Olsson, 2022-05-25.

Plåt

Harmångers Plåt & Entreprenad AB, Harmånger, har utfört allt plåtarbete. Plåttaket på långhuset och sakristian åtgärdades under 2022 i renoveringsetapp 1 och lanterninens tak, luckor, balkong samt järnräcket och lanterninens kors och klot renoverades i etapp 2 under 2023.

Långhuset och sakristian

Alla skadade takplåtar har bytts ut mot hela av motsvarande format. Först lades underlagspapp, av fabrikatet Matak YEP 2500, och sedan ny plåt av fabrikat Lindab Green Coat PLX Legacy 0,6 mm, grundmålad i grå kulör.

Enstaka små hål i falsar har lagats med Noxydes förstärkningstejp innan målning.

Skadade partier av fotrännorna gjordes om med samma typ av plåt och med lika utformning som tidigare. På den norra sidan behölls fotrännans befintliga krokare som stöd för konstruktionen.

Figur 42. Detalj av ilagade plåtar på långhusets norra takfall innan målning av hela takytan. Foto från nordöst: Daniel Olsson, 2022-05-25.

Figur 43. Kyrkans norra takfall från nordöst efter avslutad takrenovering. Foto: Daniel Olsson, 2022-08-17.

Ståndskivan på sakristietaket mot långhusets östra fasad respektive på långhus-taket mot tornets östra fasad byttes ut mot nya som inte leder in vatten i byggnaden. På tre av de fyra pilastrarna vid långhusets hörn lades ny plåt lika den tidigare. I samband med renoveringsetapp 3 bytte Harmångers plåt & Entreprenad ut en frostsprängd vattkupa mot en ny hel lika den befintliga.

Figur 44. Kyrkans södra takfall från sydöst efter avslutad takrenovering. Foto: Daniel Olsson, 2022-08-17.

Figur 45. Detalj av lanternintaket mot norr efter borttagning av plåt och underlagstak. Foto: Daniel Olsson, 2023-04-19.

Figur 46. Detalj av ett av lanterninens takfall med ny plåt. Foto: Daniel Olsson, 2023-05-19.

Lanterninen

Den skadade plåten på lanternintaket togs bort och kasserades. De rötskadade undertaksbrädorna på takfallet mot norr byttes ut i sin helhet och enstaka underlagsbrädor på övriga takfall. Därefter lades först underlagspapp, av fabrikatet Matak YEP 2500, och sedan ett nytt skivtäckt tak av dubbelfalsad plåt av fabrikatet Lindab Green Coat PLX 0,6 mm och färdiglackerad i svart kulör (015 svart NCS S 9000-N) på lanterninens tak. Plåten har monterats med tät klamring. Även plåten på golvet vid balkongen kring lanterninen togs bort och efter byte av hela trögolvet lades takpapp och dubbelfalsad färdiglackerad plåt i helt svart kulör. Det nya balkonggolvet kring lanterninen lutar lite svagt utåt (cirka 3 graders lutning) för att leda bort nederbörden bättre än tidigare. För att få till denna lutning har golvet höjts cirka 45 mm närmast lanterninen.

Figur 47. Lanterninen under pågående byte av brädor under balkongen. Foto: Daniel Olsson, 2023-05-10.

Figur 48. Lanterninen med nytt plåtklätt golv på balkongen. Foto: Daniel Olsson, 2023-06-01.

Plåten på lanterninens fyra portar var i för dåligt skick för att den skulle kunna bevaras. Plåten togs därför bort varefter portarna kläddes om med en dubbelfalsad färdiglackerad plåt i helt svart kulör. Endast en av portarna är möjlig att öppna efter renoveringen för att i möjligaste mån undvika framtida läckage in i tornet. Lanterninens fönster har försetts med nya fönsterbleck och droppbleck på alla fyra fasaderna.

Till räcket specialtillverkades fyra nya hörnklot av koppar av samma modell som de tidigare. Efter målning återmonterades räcket med moderna falsfästen vilka således inte kräver håltagning genom plåten. Lanternintakets kors och klot lyftes ned med lyftkran och åtgärdades av Harmångers Plåt & Entreprenad. Klotet hade ett tiotal mindre hål som lagades genom lödning. Ovanpå den renoverade hjärtstocken placerades en nytillverkad kjol av koppar som går in i klotet och som falsades ihop med lanternintaket. Denna del har målats i svart kulör eftersom den tillhör taket och utseendet är i princip detsamma som tidigare, men övergången är nu mycket tätare än innan renoveringen för att förhindra framtida läckage in i lanterninen.

Figur 49. En av dörrbladen med ny plåtbeklädnad. Foto: Daniel Olsson, 2023-06-28.

Korsets kopparplåt bedömdes dock vara i för dåligt skick för att kunna bevaras så ny kopparplåt tillverkades med den tidigare som förlaga. Åskledarspjutet som var fäst intill korset byttes ut mot ett nytt av koppar och åskledarlinans översta fem meter byttes också ut mot en ny lina.

Vid garantibesiktningen 2025-08-12 saknades en räckesståndare. Detta åtgärdades därefter av Harmångers Plåt & Entreprenad.

Målade ytskikt

Målning av plåt, förgyllning samt restaurering av inskriptionstavlorna har utförts under renoveringsetapp 1 av R.T. Anderssons Måleri, Sundsvall. Samma entreprenör utförde målning av fönster och panel på lanterninen under etapp 2 samt bättringsmålning på långhuset under etapp 3. För målning av långhusets och sakristians fönster samt slutstrykning av lanterninens fasader och fönster har LL Måleri & Städ, Hassela, ansvarat under etapp 1 respektive etapp 2. Avfärgning av putsade ytskikt under etapp 1 och 3, beskrivs under rubrik *Puts* på sidan 18.

Fönster

Långhusets och sakristians fönsterbågar har plockats ut och skrapats för hand, tvättats och målats med Engwall & Claessons linoljafärg i tre strykningar i ljusgul kulör, NCS S 1020-Y20R. Även fönsterblecken har målats i samma kulör. Stormjärnen har, efter rengöring och skrapning för hand, även rostskyddsbehandlats samt målats med linoljafärg i helt svart kulör.

Figur 50. Detalj av nymålade fönsterbågar. Foto: Daniel Olsson, 2022-09-13.

Lanterninens fönster plockades inte ut utan målades på plats med Engwall & Claessons linoljafärg i befintlig ljusgul kulör, det vill säga NCS S 1020-Y20R.

Lanterninens panel

Panelen skrapades för hand och målades om med Engwall & Claessons linoljafärg i tre strykningar i befintlig helt vit kulör. Omfattningar, lister samt fönstersnickerierna har skrapats för hand och målats om med linoljafärg i befintlig gul kulör, det vill säga NCS S 1020-Y20R. Lanterninens bleck målades i samma gula kulör som fönstersnickerierna och omfattningarna för att de inte skulle bli onödigt framträdande.

Figur 51. Lanterninens fasader efter målning. Foto: Daniel Olsson, 2023-06-28.

*Figur 52. Kyrkan från sydöst efter avslutad takmålning av långhusets och sakristians tak.
Foto: Daniel Olsson, 2023-06-28.*

Plåt

För att kunna bevara merparten av svartplåtstaket från 1902 målades samtliga takytor på långhuset och sakristian med akrylatfärgen Noxyde, en målningsbehandling som tidigare har använts bland annat på Norrbo kyrka för att kunna bevara kyrkans äldre plåttak. Takytorna på Ilsbo kyrka som var behandlade med stenkolstjära rengjordes genom vattenblästring med högtryckstvätt. All stenkolstjära har dock inte kunnat avlägsnas med denna metod, men genom den utanpåliggande målarfärgen är stenkolstjären för närvarande förseglad. Ytor behandlade med blymönja, det vill säga ytor där plåt hade bytts ut tidigare, skrapades för hand. Därefter skedde kompletterande skrapning, stålborstning och tvättning med plåttvättmedel. Utbytta plåtar och rostangripna takytor förgrundades med Noxyde i 50 my. Takytorna målades slutligen med Noxyde i 350 my enligt färgtillverkarens anvisningar, i helt svart kulör.

Smidesracket vid lanterninens balkong lyftes ned med lyftkran och fraktades till R.T. Anderssons Måleris verkstad i Sundsvall. Först blästrades racket varefter det målades tre gånger med linoljefärg i helt svart kulör. Den nya plåten på lanternintaket och golvet kring lanterninen var fabrikslackerad i helt svart kulör så den behövde inte målas. Stuprören har justerats och kompletterats med nya delar där det bedömdes nödvändigt.

Figur 53. Detalj av utbytt och målad plåt vid långhusets nordöstra hörn. Foto: Daniel Olsson, 2022-08-17.

Långhusets och sakristians solbänkar skrapades för hand och målades med Engwall & Claessons linoljefärg i helt svart kulör i samband med fönstermålningen.

Då inspektion av takplåten på långhuset där puts hade fallit ned 2024 inte visade några skador på plåten bättringsmålades denna takyta under renoveringsetapp 3 hösten 2025, samt på några övriga ställen där färgskiktet hade släppt, med färgen Noxyde i helt svart kulör.

Inskriptionstavlorna

De tre inskriptionstavlorna monterades varsamt ned av Nordfasad AB och fraktades med bil till R.T. Anderssons Måleris verkstad i Sundsvall där de har restaurerats. Arbetet inleddes med varsam rengöring med en svag dos diskmedel och vatten. Till texten blandades bronspulver med lack för utvändigt bruk till en smidig konsistens. Texten fylldes sedan i lika den befintliga, det vill säga med samma slags typsnitt. Efter transport tillbaka till Ilsbo återmonterades de tre inskriptionstavlorna av Nordfasad AB. Inskriptionstavlornas ramar har målats på plats med linoljefärg i befintlig kulör.

Figur 54. Målning av en av inskriptionstavlorna på R.T. Anderssons Måleris verkstad. Foto: Lennart Carlsson, 2023-03-02.

Figur 55. Inskriptionstavlan ovanför kyrkans huvudentré efter omförgyllning. Foto: Lennart Carlsson, 2023-06-14.

Förgyllda delar

Förgyllningsarbetet har utförts av R.T. Anderssons Måleri under renoverings-etapp 2. Lanternintaketets kors och klot lyftes ned med lyftkran och efter renovering hos Harmångers Plåt & Entreprenads verkstad fraktades de till målerientreprenörens verkstad i Sundsvall. Korset och klotet tvättades med ammoniak, slipades, behandlades med primer och målades två gånger med linoljefärg. Slutligen försågs ytorna med en så kallad dubbel förgyllning med 23 ³/₄ karat tranportguld. Därefter fraktades kors och klot till Ilsbo och återmonterades på lanternintaket.

Figur 56. Klotet och korset lyfts på plats med hjälp av lyftkran. Foto: Lennart Carlsson, 2023-06-08.

Figur 57. De förgyllda korset och klotet på plats på lanternintaket. Foto från sydväst: Lennart Carlsson, 2023-06-08.

Figur 58. Ilsbo kyrka från sydöst under renoveringsetapp 2. Foto: Daniel Olsson, 2022-04-19.

Avvikelser från beslut

Renoveringsarbetet har som helhet följt länsstyrelsens tre tillståndsbeslut. De mindre avvikelser som har gjorts har stämts av med länsstyrelsen under arbetets gång.

Återstående väsentliga skador

På de delar som har åtgärdats i samband med denna renovering finns inga återstående kända skador. Däremot har frågan om behov av förbättrad dränering och en singelkant runt hela kyrkobyggnaden kommit upp till diskussion. Länsmuseet ser positivt på en sådan åtgärd. Ett genomförande av detta kräver tillstånd från länsstyrelsen.

Antikvariska ställningstaganden

De flesta ställningstaganden var i detta fall gjorda redan när arbetet inleddes. Följande två frågor har emellertid diskuterats under renoveringen:

Typ av silikatfärg

När kyrktornets fasader renoverades 2008 var det beslutat av länsstyrelsen att fasaderna skulle avfärgas med silikatfärg KEIM Purkristalat, vilket är en ren silikatfärg utan inblandning av andra material. Länsmuseet fick även veta av den dåvarande entreprenören, Söderhamns Fasadrenoveringar AB, att det var denna produkt som hade använts vid avfärgningen och skrev således in denna uppgift i slutredovisningen efter fasadrenoveringen. Det har emellertid visat sig att denna

entreprenör i en rad olika fall lämnat uppgifter om använda material som inte har stämt. Vid kontakt med KEIM har det visat sig att den aktuella entreprenören inte har beställt någon KEIM Purkristalat vid den aktuella tiden utan enbart KEIM Granital, vilket med största sannolikhet är den produkt som har använts.

Länsmuseet anser givetvis att det är olyckligt att den dåvarande entreprenören har lämnat felaktiga uppgifter och att uppgifterna i museets slutredovisning således inte stämmer. Eftersom tornets fasadytor har behandlats med KEIM Granital måste församlingen fortsätta med denna produkt på de aktuella fasadytorna. Långhusets och sakristians fasadytor som avfärgats med kalkfärg har däremot även vid denna renovering avfärgats med kalkfärg.

Lanterninens golv

Inuti lanterninen låg innan renoveringen ett dubbelt trägolv, med ett äldre, sannolikt ursprungligt trägolv underst och ovanpå detta ett trägolv av smalare spontade brädor inlagt någon gång under 1900-talet. Då båda dessa golv var rötskadade beslöts att hela golvet måste läggas om. I åtgärdsförslaget stod att *nytt virke som ersätter befintliga träkonstruktioner ska vara av samma dimensioner och virkesbehandlingar som de ursprungliga delarna*. Först lades dock ett modernare trägolv av smalare brädor, vilket länsmuseet fick kännedom om genom byggsamordnarens veckobrev från renoveringen. Då länsmuseet påtalade att detta gav en modernare karaktär i lanterninen

beslöts att golvet skulle läggas om med bredare brädor, vilket även gjordes. Länsmuseet anser att det omlagda golvet av kraftiga plankor smälter väl in i denna miljö och anser att det var bra att detta byte gjordes.

Figur 59. Detalj av lanterninens omlagda trägolv med bredare brädor. Foto: Lennart Carlsson, 2023-06-14.

Övriga antikvariska iakttagelser

Långhusets tidigare takmaterial

Under arbetet med bytet av skadade plåtar på långhusets tak framkom att underlaget under det befintliga plåttaket från 1902 består av mycket ålderdomlig papp, sannolikt av kvadratiska ark, lagda diagonalt över taket. Papparken är tätt spikade längs kanterna och hade väldigt många krökta spikar mitt på ytorna vilket gjorde

det sannolikt att denna papp kan ha legat här redan innan det tak av spån som kyrkan hade före nuvarande plåttak.

Länsmuseet gjorde därför en sökning i tillgängliga källor om kyrkan och fann då en upplysning om det ursprungliga taket. När Ilsbo kyrka var färdigbyggd och brandförsäkrades hos Brandförsäkringsverket 1847 noterades nämligen följande om kyrkans takmaterial i försäkringsbrevet: *Kyrkan och Sacristian täkt med bräder och deroftvan tjärtdt papper och tornet med Spån, tjärad.*

Figur 60. Detalj av det ålderdomliga papptaget som ligger under 1902 års plåttak. Notera de böjda spikarna som troligen blivit kvar som spår från spåntaket kyrkan hade under perioden mellan papptaget och det nuvarande plåttaket. Foto: Lennart Carlsson, våren 2022.

Enligt Riksantikvarieämbetets rapport *Äldre papptak. Historik och renovering* från 1985 hade papp för taktäckning börjat tillverkas redan i slutet av 1700-talet. En av de tidigaste tillverkarna var den svenske amiralitetsläkaren Arvid Faxé i Karlskrona som utvecklade *Faxés stenpapper*, vilket var billigare i inköp än både plåt- och tegeltak. Som taktäckning fick Faxés stenpapper dock liten spridning, men på kontinenten och särskilt i Tyskland var denna typ av takmaterial relativt vanligt.

I början av 1800-talet användes papp från handpappersbruken, bland annat Grycksbo i Dalarna från 1820-talet och framåt. Papparken som var gjorda av rå-lump levererades otjärade och det var därför takläggarens uppgift att impregnera pappen med trätjära innan läggningen.

Efter Grycksbo pappersbruks nedläggning 1834 tillverkades takpapp vid några få pappersbruk i landet, bland annat i Lessebo i Småland, och det blev nu vanligt att papparken impregnerades med kokt trätjära redan i fabriken. Efter en omfattande brand i Växjö 1838 fick papptaken rykte om sig att vara brandfarliga, men under

1840-talet började tyska pappersbruk att i stället för trätjära använda stenkolstjära som impregnering, vilken var mer beständig både mot eld och solljus¹⁰.

Under 1990-talet lades taket på Svabensverks herrgård i Alfta socken, Ovanåkers kommun, om och då påträffades ett papptak som sannolikt var från 1820-talet när husets övre våning byggdes på. Enligt Ingela Broström, Läns museet Gävleborg, som deltog som byggnadsantikvarie vid takrenoveringen, benämndes denna takpapp *Karduspapper* i ett samtida försäkringsbrev.¹¹

Vid omläggningen av Voxna kyrkas tak i Voxna socken, Ovanåkers kommun, 2020 påträffades många spår av ett papptak från 1833 vilka dokumenterades av byggnadsantikvarie Mimmi Göllas vid MIGO Byggnadsvård som var anlitad som antikvariskt medverkande i detta arbete.¹² I det fallet rörde det sig emellertid främst om spår efter ett papptak.

Skirö kyrka i Skirö socken, Vetlanda kommun, Jönköpings län, uppfördes 1835–1837 och under det nuvarande takmaterialet på kyrktornet ligger ett ålderdomligt papptak kvar tillverkat av diagonallagda kvadratiska ark som behandlats med stenkolstjära eller någon form av beck.¹³

Vid omläggning av taket på kaptensbostället Thurdingska gården i Bygdeå socken, Robertsfors kommun, Västerbottens län, påträffades ett bevarat papptak från 1847, vilket var behandlat med slammad blyerts.¹⁴

Det papptak som ligger kvar under plåttaket på Ilsbo kyrka är således med stor sannolikhet kyrkans ursprungliga takmaterial från 1840-talet, vilket kan vara viktigt att känna till inför framtida takarbeten, då det sannolikt är ytterst få kyrkor i Gävleborgs län, men troligen även i landet som har kvar så tidiga papptak under nuvarande takbeläggning.

Tillverkare av lanterninens klot

När Harmångers Plåt & Entreprenad tog bort det stora klotet för att kunna klä hjärtstocken med kopparplåt påträffades en uppgift om vem som ursprungligen hade tillverkat klotet år 1845. Det var kopparslagare Pehr Persson Hermansson (1788-1853) från Forssa by i Harmångers socken. Lennart Carlsson uppgav att han aldrig hade sett ett så gammalt klot i så bra skick som detta.

Figur 61. Kopparslagarens namnteckning inristad på klotet.
Foto: Lennart Carlsson, 2023-06-14.

¹⁰ Sjunnesson och Löfström 1985, s. 7ff

¹¹ Broström, Ingela. Uppgift i mejl 2026-02-24.

¹² Göllas, Mimmi. Utdrag ur rapport 2023.

¹³ Olsson, M. s.7 och 12.

¹⁴ Bengtsson, Marcus, mejl 2023-06-27.

Låda för äldre byggnadsdelar

Församlingen har införskaffat en stor brunmålad plywoodlåda som placerats inuti lanterninen. I denna har äldre byggnadsdelar från kyrkan lagts ned vilka ska bevaras för framtiden. I denna låda förvaras bland annat fyra äldre fönsterbågar från lanterninen vilka kan vara de ursprungliga från 1840-talet samt två av de plåtklot som ersattes med nya på räcket kring lanterninen.

Figur 62. Kyrkans takfall mot norr efter renovering och målning. Foto: Lennart Carlsson, 2022-08-09.

Figur 63. Ilsbo kyrka från sydväst efter avslutad renovering. Foto: Daniel Olsson, 2025-08-12.

Figur 64. Ilsbo kyrka från nordväst efter avslutad renovering. Foto: Daniel Olsson, 2025-08-12.

Källor

Arkiv

Länsmuseet Gävleborg. Ärendearkiv. Nordanstigs kommun, Ilsbo socken, Ilsbo kyrka.

Riksarkivet (via Digitala forskarsalen på internet). Brandförsäkringsverket, försäkringsnr 19137, Ilsbo sockens kyrka, volym 169 (1847).

Tryckta källor

Sjunnesson Helene och Löfström Lars-Göran (red.) 1985. *Äldre papptak. Historik och renovering*. Riksantikvarieämbetet och statens historiska museer. Rapport RAÄ 1985:7. Stockholm.

Otryckta källor

Bengtsson, Marcus. Byggnadsantikvarie. Västerbottens museum. Mejl angående Thurdinska gården, 2026-06-27.

Broström, Ingela. Museipedagog/Intendent. Länsmuseet Gävleborg. Mejl angående Svabensverks herrgård, 2026-02-24.

Carlsson, Lennart. *Ilsbo kyrka åtgärdsförslag* 2021-09-15.

Carlsson, Lennart. *Ilsbo kyrka åtgärdsförslag tornlanterninen* 2022-02-16.

Göllas, Mimmi. 2023. MIGO Byggnadsvård. Utdrag ur rapport om Voxna kyrkas takomläggning 2020.

Olsson, Daniel. 2012. *Ilsbo kyrka. Antikvarisk medverkan i samband med fasad- och takrenovering*. 2008–2009. Slutredovisning, Länsmuseet Gävleborg, Gävle.

Olsson, Margareta. 2010. *Antikvarisk medverkan Skirö kyrka. Restaurering av lanternin och tornet*. Byggnadsvårdsrapport 2010:39. Jönköpings läns museum. Jönköping.

Uppsala stift. 2006. Ilsbo kyrka, Gävleborgs län. Underhålls- och åtgärdsplan. Kronologi och karaktärisering.

Informeranter

Carlsson, Lennart. Byggsamordnare. Winther Bygg AB, Sundsvall. Muntliga uppgifter i samband med renoveringen 2022–2025.

Johansson, Pontus. Nordfasad AB, Jättendal. Muntliga uppgifter i samband med fasadarbetet 2022 och 2025.

Länsmuseet Gävleborg, Södra Strandgatan 20, 802 50 Gävle. lansmuseetgavleborg.se

